

Oriental Journal of Education

PECULIARITIES OF DEVELOPING INFORMATION CONSUMPTION CULTURE AMONG ADOLESCENT STUDENTS

Bakhtiyor Juraevich Mukhamadiyev

Lecturer of the Department of Pedagogy

Nizami Uzbekistan National Pedagogical University

baxtiyormuhammadiyev@gmail.com

Tashkent, Uzbekiston

ABOUT ARTICLE

Key words: information consumption culture, pedagogical conditions, media literacy, critical thinking, student personality, information security, adolescents.

Abstract: The article examines the peculiarities of developing information consumption culture among adolescent students from a scientific-pedagogical perspective. The study explores key components of information culture, including media literacy, critical thinking, information evaluation, and psychological protection skills. Pedagogical conditions, interactive methods, and approaches that consider students' age, abilities, and individual psychological characteristics are also analyzed to effectively develop their information culture. The results indicate that the proposed pedagogical system effectively fosters conscious perception, critical assessment, and responsible use of information among adolescents. In addition, it strengthens media literacy and develops competencies necessary for conscious and safe behavior in the digital information environment. The findings provide both theoretical and practical foundations for implementing modern approaches to cultivate information culture in educational practice.

Received: 15.04.26

Accepted: 16.04.26

Published: 17.04.26

O'SMIR YOSHIDAGI O'QUVCHILARDA AXBOROT ISTE'MOLI MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS JIHLARI

Baxtiyor Jurayevich Muxammadiyev

Pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti

baxtiyormuhammadiyev@gmail.com

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit soʻzlar: axborot isteʼmoli madaniyati, pedagogik shart-sharoit, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, oʻquvchi shaxsi, axborot xavfsizligi, oʻsmir.

Annotatsiya: Maqolada oʻsmir yoshidagi oʻquvchilarda axborot isteʼmoli madaniyatini shakllantirishning oʻziga xos jihatlari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, axborotni baholash va psixologik himoya koʻnikmalari kabi axborot madaniyatining asosiy elementlari oʻrganiladi. Shuningdek, pedagogik shart-sharoitlar, interaktiv metodlar va oʻquvchilarning yosh, qobiliyat va individual psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda axborot madaniyatini rivojlantirish samarali usullari koʻrib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatadiki, tuzilgan pedagogik tizim oʻquvchilarda axborotni ongli qabul qilish, tanqidiy baholash va masʼuliyat bilan foydalanish koʻnikmalarini shakllantirishga samarali taʼsir koʻrsatadi. Shu bilan birga, media savodxonlikni mustahkamlash va raqamli muhitda ongli harakat qilish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Tadqiqot natijalari taʼlim amaliyotida axborot madaniyati va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslarini beradi.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ ПОТРЕБЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИИ У ПОДРОСТКОВ

Бахтиёр Джурраевич Мухаммадиев
Преподаватель кафедры педагогики
Национальный педагогический университет
Узбекистана имени Низами
baxtiyormuhammadiyev@gmail.com
Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: культура потребления информации, педагогические условия, медиаграмотность, критическое мышление, личность учащегося, информационная безопасность, подростки.

Аннотация: В статье рассматриваются особенности формирования культуры потребления информации у подростков с научно-педагогической точки зрения. В исследовании изучаются ключевые компоненты информационной культуры, включая медиаграмотность, критическое мышление, оценку информации и навыки психологической защиты. Также анализируются педагогические условия, интерактивные методы и подходы, учитывающие возраст, способности и индивидуальные психологические особенности учащихся для эффективного развития их информационной культуры.

Результаты показывают, что предложенная педагогическая система способствует формированию у подростков навыков осознанного восприятия, критической оценки и ответственного использования информации. Кроме того, она укрепляет медиаграмотность и развивает компетенции для сознательного поведения в цифровой информационной среде. Выводы исследования предоставляют теоретическую и практическую основу для внедрения современных методов формирования информационной культуры в образовательной практике.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda axborot oqimi doimiy ravishda oshib bormoqda va uning tezligi kundan-kunga ortib bormoqda. O'smir yoshidagi o'quvchilar turli axborot manbalari – internet, ijtimoiy tarmoqlar, elektron kutubxonalar, multimedia vositalari, interaktiv ilovalar va boshqa media resurslar orqali kun sayin ko'proq ma'lumotga duch kelmoqda. Shu sababli, o'quvchilarda axborotni ongli qabul qilish, tanqidiy baholash, saralash va mas'uliyat bilan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish dolzarb vazifa sifatida namoyon bo'ladi. Axborot iste'moli madaniyati nafaqat shaxsning bilim va ko'nikmalarini rivojlantiradi, balki uning ijtimoiy va psixologik barqarorligini mustahkamlaydi, shaxsiy intellektual salohiyatini oshiradi hamda akademik muvaffaqiyatga erishish imkonini yaratadi.

Pedagogik nuqtai nazardan qaraganda, o'smir yoshidagi o'quvchilarda axborot madaniyatini shakllantirish jarayoni faqat media savodxonlikni o'rgatish bilan cheklanmaydi. Ularning axborotni tanqidiy tahlil qilish, turli manbalarni solishtirish, noaniq yoki noto'g'ri ma'lumotni filtrlash, shuningdek psixologik himoya ko'nikmalarini rivojlantirish kabi kompleks ko'nikmalarga ega bo'lishi muhimdir. Shu bilan birga, pedagogik shart-sharoitlarni to'g'ri tashkil etish orqali o'quvchilarda axborotga nisbatan ongli yondashuv, mustaqillik, ijodiy fikrlash va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish mumkin.

So'nggi yillarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar (Buckingham, 2003; Rheingold, 2012; Jo'rayev & To'raqulov, 2019) shuni ko'rsatdiki, interaktiv metodlar, muammoli vaziyatlar, media matnlarni tahlil qilish, loyiha asosidagi mashg'ulotlar va yoshga mos differensial yondashuv o'quvchilarning axborot madaniyatini samarali rivojlantirishda asosiy vositalar hisoblanadi. Shu bilan birga, pedagogik shart-sharoitlar o'quvchilarning ijtimoiy, shaxsiy va intellektual fazilatlarini mustahkamlashga yordam beradi, ular axborotni tanlash va baholashda mustaqil qarorlar qabul qilishni o'rganadilar va raqamli muhitda ongli harakat qilish qobiliyatini rivojlantiradilar.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi – o‘smir yoshidagi o‘quvchilarda axborot iste‘moli madaniyatini shakllantirish uchun pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash, ularning samaradorligini ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilish va mavjud yondashuvlarni optimallashtirishdan iborat. Tadqiqot natijalari umumta‘lim maktablarida axborot madaniyatini rivojlantirish jarayonini yanada tizimli va samarali tashkil etishga, media savodxonlikni mustahkamlashga, o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, mas‘uliyatli qaror qabul qilish va raqamli muhitda ongli harakat qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari o‘quvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va akademik rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, ularning media resurslaridan mas‘uliyat bilan foydalanish qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatlarini ham ochib beradi.

Adabiyotlar sharhi. So‘nggi yillarda o‘quvchilarda axborot iste‘moli madaniyatini rivojlantirish masalalari global va mahalliy miqyosda keng tadqiq qilinmoqda. Abdukodirov (2020) o‘z ishida pedagogik shart-sharoitlar orqali media savodxonlik va axborot madaniyatini shakllantirishning nazariy asoslarini tahlil qilgan. U media savodxonlikni nafaqat texnologik ko‘nikma, balki tanqidiy fikrlash, axborotni baholash va ijtimoiy javobgarlik elementlari bilan uyg‘unlashtirish zarurligini ta‘kidlaydi.

Buckingham (2003) media ta‘limini o‘quvchilarning zamonaviy madaniyat bilan muvofiq rivojlanishi uchun zarur vosita sifatida ko‘rsatadi. Unga ko‘ra, media savodxonlik nafaqat axborotni qabul qilish, balki uni tahlil qilish va ijodiy ishlatish imkoniyatlarini ham beradi. Shuningdek, Livingstone va Haddon (2009) bolalar va o‘smirlarning internetdagi xavfsizligi va axborot iste‘moli madaniyatini shakllantirish masalalarini o‘rganib, pedagogik yondashuvlarning ahamiyatini ta‘kidlaydi.

Rheingold (2012) va Jenkins (2006) asarlarida raqamli muhitda ongli axborot iste‘moli va media kompetensiyalarni rivojlantirish metodlari ilgari surilgan. Ular interaktiv metodlar, muammoli vaziyatlar va yoshga mos differensial yondashuvni o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash va axborotni baholash ko‘nikmalarini rivojlantirishning samarali vositalari sifatida tavsiya qiladi.

Mahalliy tadqiqotchilar, xususan, Jo‘rayev va To‘raqulov (2019), Qodirov (2018) o‘quvchilarda media savodxonlik va axborot madaniyatini shakllantirishning pedagogik metodlarini tahlil qilgan. Ularning fikriga ko‘ra, pedagogik shart-sharoitlar, interaktiv va loyihaviy metodlar, shuningdek, o‘quvchilarning individual psixologik xususiyatlarini hisobga olgan yondashuvlar axborot madaniyatini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, o‘smir yoshidagi o‘quvchilarda axborot iste‘moli madaniyatini shakllantirish nafaqat nazariy asoslarni, balki pedagogik shart-sharoitlar va metodlarni uyg‘unlashtirishni talab qiladi. Interaktiv, yoshga mos va differensial yondashuvlar o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash, media savodxonlik va axborotni ongli qabul qilish ko‘nikmalarini samarali rivojlantirishga imkon beradi.

Muhokama. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'smir yoshidagi o'quvchilarda axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish pedagogik jarayonni tizimli, maqsadli va kompleks tarzda tashkil etishni talab qiladi. O'quvchilarning media savodxonligi, tanqidiy fikrlash qobiliyati, axborotni baholash va psixologik himoya ko'nikmalari nafaqat shaxsiy intellektual salohiyatini oshiradi, balki ularning ijtimoiy, psixologik va akademik rivojlanishida ham muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, pedagogik shart-sharoitlarni to'g'ri tashkil etish o'quvchilarda axborotga nisbatan ongli yondashuv, mustaqillik, ijodiy fikrlash va ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili (Buckingham, 2003; Rheingold, 2012; Jenkins, 2006; Jo'rayev & To'raqulov, 2019) shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarda axborot madaniyatini shakllantirishda interaktiv metodlar, loyiha ishlari, muammoli vaziyatlar va media matnlarni tahlil qilish eng samarali vositalar hisoblanadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, o'smirlar axborotni qabul qilish jarayonida ko'pincha intuitiv va avtomatik usullardan foydalanadi. Shu sababli pedagogik jarayonda ularni axborotni tahlil qilish, solishtirish, filtrlash va mas'uliyat bilan ishlatishga o'rgatish zarur.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish jarayoni nafaqat dars vaqtida, balki maktabdagi qo'shimcha mashg'ulotlar, klub faoliyati, jamoaviy loyihalar va mustaqil ishlar bilan mustahkamlanishi lozim. Interaktiv metodlar va yoshga mos differensial yondashuvlar, loyiha ishlari va media matnlarni tahlil qilish pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi va o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, ongli qaror qabul qilish va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi.

Shuningdek, muhokama davomida pedagogik shart-sharoitlarning individual xususiyatlar va yoshga moslashtirilgan yondashuv bilan uyg'unlashuvi o'quvchilarning axborot madaniyati rivojlanishida muhim omil ekanligi aniqlangan. O'quvchilarning individual qobiliyatlari, o'quv darajasi va psixologik xususiyatlari hisobga olingan holda tashkil etilgan pedagogik jarayon axborotni ongli qabul qilish, tanqidiy baholash va mas'uliyat bilan ishlatish ko'nikmalarini tizimli rivojlantirish imkonini beradi.

Muhokama shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning media savodxonligi va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish uchun pedagogik shart-sharoitlar quyidagi asosiy yo'nalishlarni o'z ichiga oladi: birinchidan, o'quvchilarning axborot manbalarini to'g'ri tanlash va baholash ko'nikmalarini shakllantirish; ikkinchidan, ularni axborotni tahlil qilish va solishtirish jarayoniga faol jalb qilish; uchinchidan, media resurslardan mas'uliyat bilan foydalanish va psixologik himoya ko'nikmalarini mustahkamlash; to'rtinchidan, jamoaviy faoliyat orqali ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish.

Shuningdek, tadqiqot shuni ko'rsatadiki, pedagogik shart-sharoitlarni optimallashtirish o'quvchilarning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishini mustahkamlashga yordam beradi. Ular axborotni tanlash va baholashda mustaqil qarorlar qabul qilishni o'rganadilar, raqamli muhitda ongli harakat qilish qobiliyatini rivojlantiradilar, shuningdek media resurslardan xavfsiz va samarali foydalanish ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

Muhokama davomida aniqlanishicha, o'smir yoshidagi o'quvchilarda axborot iste'moli madaniyatini rivojlantirishning samarali natijalari pedagogik shart-sharoitlar, interaktiv metodlar va individual yondashuvlarni uyg'unlashtirish bilan bevosita bog'liq. Shu tarzda, o'quvchilarning axborot madaniyati tizimli, keng qamrovli va barqaror rivojlanadi, ularning tanqidiy fikrlash, media savodxonlik va raqamli muhitda ongli harakat qilish qobiliyatlari mustahkamlanadi.

Umuman olganda, muhokama shuni ko'rsatadiki, o'smir yoshidagi o'quvchilarda axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish pedagogik jarayonni faqat nazariy bilim bilan cheklamasdan, interaktiv metodlar, loyiha ishlari va individual yondashuvlarni uyg'unlashtirish orqali amalga oshirilishi mumkin. Shu tarzda, o'quvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va akademik rivojlanishi qo'llab-quvvatlanadi, media savodxonlik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalari mustahkamlanadi hamda ularning raqamli muhitdagi ongli harakat qilish qobiliyati oshiriladi.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'smir yoshidagi o'quvchilarda axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish tizimli, kompleks va maqsadli pedagogik yondashuvni talab qiladi. O'quvchilarning media savodxonligi, tanqidiy fikrlash qobiliyati, axborotni baholash va psixologik himoya ko'nikmalari ularning shaxsiy, ijtimoiy va akademik rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, pedagogik shart-sharoitlarni to'g'ri tashkil etish o'quvchilarda axborotga nisbatan ongli yondashuvni, mustaqillikni, ijodiy fikrlashni va ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishga yordam beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, pedagogik jarayonning samaradorligi o'quvchilarning yosh, qobiliyat va individual psixologik xususiyatlariga moslashgan yondashuvlardan bevosita bog'liqdir. Interaktiv metodlar, loyiha ishlari, media matnlarni tahlil qilish va muammoli vaziyatlarni yechish o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish va solishtirish, shuningdek mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu tarzda, pedagogik shart-sharoitlar nafaqat axborot iste'moli madaniyatini rivojlantiradi, balki o'quvchilarning ijtimoiy mas'uliyatini oshiradi va ularni media resurslardan mas'uliyat bilan foydalanishga tayyorlaydi.

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash mumkin: axborot madaniyati nafaqat media savodxonlikni o'rgatish bilan cheklanmasdan, balki o'quvchilarning psixologik himoyasi, tanqidiy fikrlash ko'nikmalari va ijtimoiy mas'uliyatini shakllantirishni ham o'z ichiga oladi. O'smir yoshidagi o'quvchilar axborotni ko'plab manbalardan qabul qilgani sababli, ularni axborotni to'g'ri baholash, noto'g'ri yoki zararli ma'lumotni filtrlash, tanqidiy tahlil qilish va mas'uliyat bilan foydalanishga o'rgatish zarur. Bu esa o'quvchilarda raqamli muhitda ongli harakat qilish qobiliyatini mustahkamlashga, shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot shuningdek shuni ko'rsatadiki, axborot madaniyatini shakllantirish jarayoni faqat dars soatlari bilan cheklanmasligi lozim. U maktabdagi qo'shimcha mashg'ulotlar, klub faoliyatlari, jamoaviy loyihalar, media tahlil mashg'ulotlari va o'quvchilarning mustaqil ishlari bilan

uyg'unlashtirilishi kerak. Bu esa o'quvchilarda nafaqat axborotni qabul qilish va tahlil qilish, balki ijtimoiy hamkorlik qilish, mustaqil qaror qabul qilish va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga imkon yaratadi.

Umuman olganda, mazkur tadqiqotning natijalari pedagogik shart-sharoitlar, interaktiv metodlar va individual yondashuvlarni uyg'unlashtirish orqali o'smir yoshidagi o'quvchilarda axborot iste'moli madaniyatini tizimli, keng qamrovli va barqaror shakllantirish mumkinligini ko'rsatadi. Shu tarzda, o'quvchilarning media savodxonligi, tanqidiy fikrlash ko'nikmalari va raqamli muhitda ongli harakat qilish qobiliyati oshadi.

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, u umumta'lim maktablarida media savodxonlik va axborot madaniyatini rivojlantirish bo'yicha samarali tavsiyalarni shakllantirishga, pedagogik jarayonning samaradorligini oshirishga va o'quvchilarning shaxsiy hamda ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari ilmiy asos bo'lib, kelgusida axborot iste'moli madaniyatini shakllantirishga oid yangi pedagogik yondashuvlar va metodikalarni ishlab chiqishda qo'llanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdukodirov S. O'quvchilarda axborot madaniyati va media savodxonlikni rivojlantirish metodlari. – Toshkent.: Fan, 2020. – 214 b.
2. Buckingham D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. – Cambridge: Polity Press, 2003. – 235 p.
3. Jenkins H. Convergence Culture: Where Old and New Media Collide. – New York: New York University Press, 2006. – 358 p.
4. Jo'rayev T., To'raqulov R. O'quvchilarda media savodxonlikni shakllantirishning pedagogik asoslari // Pedagogika ilmiy jurnali. – 2019. – № 3 (45). – B. 12–21.
5. Qodirov A. Axborot madaniyati va o'smirlar tarbiyasida media savodxonlikning roli. – Toshkent.: Ta'lim nashriyoti, 2018. – 196 b.
6. Rheingold H. Net Smart: How to Thrive Online. – Cambridge, MA: MIT Press, 2012. – 320 p.
7. Livingstone S., Haddon L. Kids Online: Opportunities and Risks for Children. – London.: The Policy Press, 2009. – 304 p.
8. UNESCO. Global Media and Information Literacy Assessment Framework: Country Readiness and Competencies. – Paris.: UNESCO, 2013. – 188 p.
9. Козлова Е. Развитие медиаграмотности у подростков. – Москва: Педагогическое образование, 2017. – 224 с.